

Dreptul fundamental între definiție și efecte juridice

I. Precizări terminologice

Importanța drepturilor individului pentru organizarea politico-juridică a societăților occidentale este evocată într-o mare măsură de pluralitatea termenilor folosiți pentru a le descrie; acestea, într-un traseu istoric către conceptul de drept fundamental, care pare a reprezenta punctul terminus al evoluției lor, au fost pe rând drepturi naturale ale omului, libertăți publice sau drepturi publice subiective. Este important de precizat că fiecare astfel de categorie reprezintă un anumit moment al drepturilor individului, nemaifiind întrucâtva justificată folosirea lor în limbajul juridic contemporan care trebuie să desemneze prin termeni specifici, realitățile actuale pe care le întâlnește.

Astfel, poate cel mai cunoscut dintre toate, noțiunea de *drept al omului* reprezintă conceptualizarea primă a drepturilor individului sub forma unor principii inspirate de doctrina dreptului natural modern care legitimează puterea politică scoasă de sub puterea monarhului și fundamentează legislația noilor ordini juridice ce vor structura societățile născute din filosofia republicană. Acest concept a fost cel mai bine făcut cunoscut lumii juridice de Revoluția franceză din 1789, fapt ce explică perceperea sa sub forma unor principii-program, adresate tuturor celor care au puterea de acțiune politică, atâta timp cât drepturile omului sunt potrivit credințelor reieșite din momentul 1789 mai degrabă principii de filosofie juridică decât veritabile realități juridice.

Dezbaterile iscate în perioada celei de-a treia Republici franceze în jurul valorii juridice a Declarației drepturilor omului evidențiază cel mai limpede această viziune a drepturilor naturale ale omului ca o categorie de reguli preluate în dreptul pozitiv care inspiră procesul propriu-zis de producere a dreptului, dar care nu au prin ele însele o valoare juridică¹. Mijlocitorul absolut al acestei preluări este legiuitorul care, tot în perioada celei de-a treia Republici, își face cunoscută puterea prin adoptarea unei legislații ce consacră de maniera cea mai apropiată de gândirea modernă principiile reprezentate de drepturile omului începând cu legea asociațiilor din 1901, alături de importante reforme ale codului civil. Importanța acestei legislații a și determinat de altfel apariția categoriei principiilor fundamentale recunoscute de legile republicii în Preambulul Constituției din 1946², ca un mijloc prin care marilor principii proclamate

¹ A se vedea critica distincției dintre drepturile omului și libertățile publice ca traducere pozitivă a acestora bazată la rândul ei pe o critică adusă pozitivismului etatist în *Dan Claudiu Dănișor*, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. I, Teoria generală, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 520 și urm.

² A se vedea în acest sens: *Le Préambule de la Constitution de 1946, Histoire, analyse et commentaires*, sous la direction de *G. Conac, X. Prétot, G. Teboul*, Dalloz, 2000; *Veronique*

în această epocă le poate fi recunoscută o valoare constituțională de către judecătorul constituțional.

Consacrarea noțiunii de *libertate publică* este rezultatul reieșit din această acțiune de formulare juridică a principiilor proclamate de drepturile naturale ale omului de către Adunarea generală franceză în perioada celei de-a treia Republici. Libertatea publică este, așadar, o noțiune juridică care desemnează regimul legislativ al drepturilor individuale în Franța, încadrarea legislativă a acestora, potrivit principiului general exprimat de art. 4 al Declarației drepturilor omului și cetățeanului în baza căruia „doar legea determină condițiile de exercițiu ale libertății fixându-i în mod exclusiv limitele”³. Exclusivitatea intervenției legiuitorului în reglementarea drepturilor individuale ce îi asigură libera apreciere a întinderii sau restrângerilor libertăților individului, pe care acesta a reușit să o păstreze până în perioada celei de-a cincea Republici, a devenit într-un final elementul central al criticilor îndreptate împotriva categoriei juridice⁴ a libertăților publice inspirate de vocile care blamau derivatele anumitor majorități parlamentare și vorbeau despre Parlamentele naționale ca făcând parte din categoria marilor învinși ai celui de-al Doilea Război Mondial.

În același timp, filosofia drepturilor naturale, care în linii mari apără existența unei sfere de libertate, suport al autonomiei individuale în raport de autoritățile publice, determină apariția în sistemul german a *drepturilor publice subiective*. Această categorie juridică, dincolo de consistentele dezbateri doctrinare atașate noțiunii de drept subiectiv și aplicabilității sale în spațiul public, este legată de existența „unei norme juridice care deschide individului posibilitatea de a introduce o acțiune în justiție pentru a obține protecția situației sale juridice (...)”⁵. Preluarea unei terminologii bine delimitate din dreptul privat nu este întâmplătoare, atâta timp cât potrivit gândirii juridice germane, posibilitatea introducerii unei acțiuni în justiție este elementul care susține existența oricărei categorii de drepturi individuale.

Dar acțiunile introduse pentru protecția drepturilor publice subiective puteau fi îndreptate la vremea apariției lor doar împotriva administrației, abia extinderea caracterului subiectiv asupra drepturilor individuale *de valoare constituțională* permițând introducerea acestor acțiuni împotriva oricărei autorități publice. Are loc astfel apariția noțiunii de drepturi fundamentale în ordinea juridică germană, apariție legată de consacrarea constituțională a drepturilor individuale, dublată de protecția la cel mai înalt nivel al ordinii juridice a acestora, îndreptată împotriva tuturor autorităților publice. În acest sens, Legea fundamentală conferă drepturilor fundamentale pe care le enumeră un caracter subiectiv recunoscând prin art. 19 alin. (4) un recurs jurisdicțional oricărui individ „vătămat de forța publică în drepturile sale”⁶.

Champeil Desplats, Les principes fondamentaux reconnus par les lois de la République, Ed. Economica.

³ *Louis Favoreau et alii*, Droit des libertés fondamentales, Dalloz, 1er ed., Dalloz, 2000, p. 77.

⁴ *Idem*, p. 82-85.

⁵ *David Capitant*, Les effets juridiques des droits fondamentaux en Allemagne, Dalloz, 2001, p. 33.

⁶ Alin. (4) art. 19 din Legea fundamentală a Republicii Federale Germania.

Evoluția terminologică a sistemului juridic francez în materia drepturilor individuale are loc sub influența germană prin adoptarea de către jurisprudența și doctrină constituțională a termenului de drept fundamental pentru a desemna fenomenul de constituționalizare a drepturilor individuale dublat de controlul de constituționalitate ca elemente ale unei protecții juridice superioare.

II. Teoriile franceze

Deși apreciată de o mare parte a doctrinei juridice franceze, constituționalizarea⁷ drepturilor naturale, proclamate unele dintre ele în urmă cu mai bine de două sute de ani, nu reușește să stabilească de o manieră clară nici care este întinderea drepturilor și libertăților cărora le este recunoscută valoarea constituțională și nici dacă este vorba despre consacrarea unei categorii constituționale omogene, în care drepturi aparținând unor generații diferite se aplică cu respectarea aceluiași principii, într-un mod unitar. Consiliului constituțional îi va reveni atât rolul de a preciza conținutul fiecărui drept în parte, cât și sarcina de a stabili în mod concret regulile aplicării acestei varietăți de drepturi constituționale cuprinse în textele de la 1789, 1946 și 1958. În îndeplinirea acestor sarcini, instanța constituțională introduce în limbajul juridic o nouă noțiune, calificând expres o parte din drepturile constituționale ca drepturi fundamentale⁸.

Drepturile fundamentale cunosc, așa cum am văzut, o susținere serioasă în doctrina germană, unde Legea fundamentală din 1949 care marchează concepția substanțială a statului de drept le consacră primul titlu, proclamându-le „temelia oricărei comunități omenești, a păcii și a justiției în lume”. Spre deosebire de claritatea lipsită de echivoc a textului german, niciunul dintre cele trei texte constituționale franceze nu folosește expresia de drept fundamental: acestea, în parte și din cauza vechimii lor, oprindu-se la proclamarea formală a drepturilor omului și cetățeanului.

Așadar trecerea de la drepturile naturale la cele fundamentale, în măsura în care se acceptă ipoteza existenței unei diferențe esențiale între aceste două noțiuni, este, în lipsa totală a unui suport textual, în întregime opera Consiliului constituțional și a doctrinei franceze. Preluarea termenului de libertate sau drept fundamental în jurisprudența constituțională este deci singura sursă a unei recunoașteri oficiale a acestei categorii juridice în sistemul francez, motiv pentru care drepturile și libertățile fundamentale au în acest sistem, în mod esențial, aspectul unui *catalog jurisprudențial*.

La nivel doctrinar, problematica pe care o ridică noul termen de drept fundamental în ordinea juridică franceză, ținând cont de atașamentul acesteia față de drepturile omului și mai apoi de libertățile publice, a determinat fie o reticență în ceea ce privește acceptarea termenului, „recursul la noțiunea de libertăți fundamentale (...)

⁷ În sistemul francez, această constituționalizare se referă la decizia din 16 iulie 1971 în care Consiliul constituțional face pentru prima dată referire la Preambulul Constituției din 1958 pentru a verifica constituționalitatea unei legi. În Preambul se arată că „Poporul francez proclamă în mod solemn atașamentul față de Drepturile omului și de principiile de suveranitate națională așa cum au fost definite de Declarația din 1789, confirmate și completate de preambulul Constituției din 1946”.

⁸ Consiliul Constituțional a folosit pentru prima dată formula drepturi și libertăți fundamentale în decizia sa din 22 ianuarie 1990.

părând inadecvat cazului francez⁹, fie manifestarea unei credințe absolute în acest nou concept care permite restaurarea unității în câmpul drepturilor individuale: „categoria drepturilor fundamentale este aptă să integreze toate generațiile de drepturi și libertăți; depășind separațiile între discipline, ea are o vocație universală. Nu putem decât să ne felicităm la vederea aclimatizării în doctrina franceză a acestei noțiuni venită din Germania”¹⁰.

În mod evident cele mai elaborate preocupări legate de *definirea acestui nou concept* se regăsesc de partea celor care acceptă existența și utilitatea acestuia în Franța, întărite de nevoia de precizare terminologică detreminată de folosirea jurisprudențială a noțiunii.

1. O parte a acestei doctrine consideră astfel că dreptul fundamental nu poate fi decât un *concept generic* care cuprinde toate categoriile de drepturi și libertăți protejate constituțional¹¹. *Noțiunea însăși* de drept fundamental depinde/se epuizează în garanția constituțională, toate drepturile și libertățile de valoare constituțională fiind considerate drepturi fundamentale. Această parte a doctrinei franceze definește așadar conceptul de drept fundamental prin raportare la sursa normativă a acestora, alături de indicarea poziției sale în ierarhia normativă. Drepturile fundamentale sunt astfel definite foarte simplu ca acele drepturi ale individului cărora le este acordată o valoare constituțională, „o ordine juridică cunoscând drepturile fundamentale în măsura în care recunoaște acestora un rang constituțional din punct de vedere formal”¹². Se precizează în acest sens că „formula de drepturi fundamentale importată din Germania a devenit operatorie din momentul în care în dreptul pozitiv drepturile omului și-au văzut protecția juridică transferată în sarcina normei constituționale”¹³.

2. Este susținut însă în doctrina franceză, cu foarte mult farmec, și un punct de vedere total opus acestuia de către profesorul E. Picard¹⁴. Potrivit acestui autor, calificarea de către alte autorități decât cele constituante a unor drepturi individuale ca drepturi fundamentale, neconstituționalizate apoi de instanța constituțională, vorbește despre posibilitatea existenței unor drepturi fundamentale care nu au neapărat o valoare constituțională. În același sens, expresia drepturi și libertăți „de valoare constituțională” folosită de Consiliul Constituțional în jurisprudența sa, poate fi interpretată, așa cum a remarcat o parte a doctrinei¹⁵, în direcția recunoașterii implicite de către instanța a existenței unor drepturi fundamentale de altă natură decât cea constituțională.

⁹ P. Wachsmann, *Libertés publiques*, 3 ed., Dalloz, citat după Thomas Meindl, *La notion de droit fondamental dans les jurisprudences et doctrines constitutionnelles françaises et allemandes*, L.G.D.J., 2003, p. 2.

¹⁰ Laurent Richer, *Les droits fondamentaux une nouvelle categorie juridique?*, AJDA nr. special, *L'émurgence des droits fondamentaux en France*, 1998.

¹¹ Louis Favoreau et alii, op. cit., 4 ed., 2001.

¹² Idem, p. 109.

¹³ Alexandre Viala, *La notion de droits fondamentaux*, în *Dictionnaire des droits fondamentaux*, Daloz, 2006, p. 303.

¹⁴ Etienne Picard, *L'émurgence des droits fondamentaux en France*, AJDA, nr. special, loc. cit.

¹⁵ De exemplu, Thomas Meindl, op. cit., dar această interpretare este luată în considerare de majoritatea studiilor dedicate drepturilor fundamentale.

Potrivit acestei opinii și în mod cu totul diferit față de prima poziție doctrinară evocată, drepturile fundamentale nu se rezumă la norma care le consacră și la garanția constituțională pe care această normă o determină. Drepturile fundamentale constituie, din punctul de vedere al definiției lor, o categorie în „afara normelor”¹⁶, ce nu depind la acest nivel al definiției noționale de astfel de criterii organice sau formale. Cu alte cuvinte, definirea noțiunii de drept fundamental nu este legată de norma care consacră astfel de drepturi, și deci nici de poziția acestora în ierarhia normativă stabilită cu ajutorul criteriilor organice, formale; drepturile fundamentale constituie, potrivit opiniei acestui autor, o categorie juridică „foarte deschisă care poate cuprinde drepturi de toate tipurile, oricare ar fi obiectul lor, titularii sau sursele formale”¹⁷.

Drepturile fundamentale sunt astfel contingente și se caracterizează prin „rolul lor, acesta fiind stabilit la rândul său pe baza importanței recunoscute acestor drepturi: drepturile fundamentale sunt toate acele drepturi care aparând ca suficient de importante judecătorului sau legiuitorului prevalează în fața unei alte pretenții care poate să fie contrară acestora (...) categoria fiind *a priori* indeterminată din punct de vedere formal”¹⁸. Se înțelege deci că există, potrivit acestui punct de vedere, o fundamentalitate constituțională, infra-constituțională sau supra-națională, motiv pentru care drepturile fundamentale sunt calificate ca drepturi „în afara normelor”.

Drepturile fundamentale, atâta timp cât nu pot fi regăsite la nivelul unei singure categorii de norme, nu pot forma o categorie permanentă, în sensul că un drept considerat într-un moment de către judecător sau altă autoritate juridică ca drept fundamental, în funcție de un anumit context politic sau juridic, își poate pierde această calitate la o altă dată la care nu se mai regăsesc întrunite elementele care au susținut structura respectivului context și consacrarea sa ca drept fundamental.

Se regăsesc conturate, astfel, în doctrina franceză, două criterii de definire a drepturilor fundamentale: unul *formal*, potrivit căruia sursa formală a dreptului constituie criteriul de definiție, și altul *funcțional*, potrivit căruia fundamentalitatea unui drept depinde de „importanța recunoscută acestuia de către societate, și din punct de vedere juridic de autoritatea care l-a edictat”¹⁹.

3. Trebuie remarcată însă în contextul doctrinar francez al drepturilor fundamentale existența unei poziții de mijloc între cele două tendințe, reieșită din nuanțarea definiției drepturilor fundamentale în baza criteriului formal. Potrivit acestui curent doctrinar, poate fi identificat în jurisprudența constituțională un *regim juridic de protecție specific* ce aparține drepturilor fundamentale, prin care acestea se disting de celelalte drepturi de valoare constituțională. Nu există așadar identitate perfectă între drepturile constituționale și cele fundamentale, acestea din urmă neputând fi însă nici întâlnite la toate nivelele ordinii juridice, așa cum susține Profesorul Etienne Picard.

Regimul specific de protecție al drepturilor fundamentale poate fi definit în urma analizei jurisprudenței constituționale în care apar drepturi sau libertăți expres calificate de către judecătorul constituțional ca drepturi fundamentale. Acest regim

¹⁶ Etienne Picard, op. cit., p. 9.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Bertrand Mathieu, Michel Verpeaux, Contentieux constitutionnel des droits fondamentaux, L.G.D.J., 2001, p. 11.

constă în faptul că legiuitorul nu poate interveni în domeniul drepturilor fundamentale decât pentru a le crește efectivitatea, adică nu poate interveni decât pentru a le crește protecția juridică. Astfel, „dacă exercițiul unei *libertăți publice* poate fi reglementat mai strict în măsura în care Parlamentul o consideră necesar (...), *drepturile fundamentale*, chiar dacă nu sunt absolute pentru că pot fi conciliate cu principii constituționale și cu ordinea publică, nu permit intervenția legiuitorului decât în scopul de a le crește efectivitatea”²⁰.

Legislația dintr-un anumit moment relativă la un drept fundamental devine așadar un etalon ce se impune în mod obligatoriu legiuitorului, iar instanța constituțională va trebui să compare de fiecare dată măsurile legislative pe care Parlamentul dorește să le adopte cu cele existente până la data la care are loc intervenția legislativă. Aplicarea acestei scheme, și deci existența regimului specific de protecție permite identificarea drepturilor fundamentale chiar în situația în care judecătorul constituțional nu califică în deciziile sale respectivele drepturi constituționale ca drepturi fundamentale²¹.

Potrivit acestei opinii, dacă identitatea între drepturile fundamentale și drepturile constituționale ce fac parte din blocul de constituționalitate putea fi acceptată înainte ca judecătorul constituțional să fi făcut referire expresă la această noțiune în jurisprudența sa, acest lucru nu mai poate fi posibil după acest moment²², când tocmai acestei jurisprudențe îi revine sarcina de a distinge dreptul fundamental dintre drepturile de valoare constituționale.

Cea mai importantă critică a acestei teorii este reprezentată de faptul că nu oferă un veritabil criteriu de identificare a drepturilor fundamentale, prezența acestora putând fi depistată doar după ce dreptul respectiv a făcut obiectul unei decizii a Consiliului constituțional în care instanța a aplicat regimul de protecție specific acestei categorii de drepturi²³.

III. Teoriile reieșite din interpretarea Legii fundamentale a Republicii Federale Germania

Apariția conceptului de drept fundamental în ordinea juridică germană marchează în general intenția de a curma tradiția drepturilor omului, în esență proclamatorii și total dependente de aprecierea liberă a legiuitorului în ceea ce privește modalitatea și profunzimea pozitivării lor. De aceea efectivitatea drepturilor individului, în sensul aplicabilității lor directe în ordinea juridică, reprezintă trăsătura ontologică a drepturilor fundamentale în gândirea juridică germană.

Această idee de efectivitate își continuă în mod logic influența și asupra stabilirii concrete a drepturilor care vor face parte din Legea fundamentală adoptată în 1949, așa cum reiese din interpretările doctrinare purtate asupra lucrărilor pregătitoare ale textului constituțional²⁴. Astfel, în catalogul drepturilor fundamentale cuprins în

²⁰ *Veronique Champeil-Desplats*, La notion de droit fondamental et le droit constitutionnel français, Recueil Dalloz, 1995, p. 323.

²¹ *Idem*, p. 328.

²² *Idem*, p. 323.

²³ *Thomas Meindl*, op. cit., p. 100.

²⁴ *Christian Starck*, La Constitution cadre et mesure du droit, P.U.F, 1994, p. 89; *Thomas Meindl*, op. cit., p. 96.

primul titlu al Legii fundamentale „nu se regăsesc drepturi sociale sau cu caracter programatic. Această rezervă a fost rezultatul intenției Consiliului parlamentar care vroia să asigure efectivitatea drepturilor fundamentale făcându-le apte pentru un control jurisdicțional”²⁵. Doar drepturile-libertăți „care plasează libertatea individului printre obiectivele de prim rang ale statului”²⁶ sunt considerate adevărate drepturi fundamentale ce pot răspunde în mod concret idealului de efectivitate juridică.

Din această perspectivă doar acele drepturi individuale care au natura unor drepturi-libertăți pot face parte din categoria drepturilor fundamentale, motiv pentru care această natură devine un element indispensabil definirii *noțiunii* înseși de drept fundamental în sistemul german²⁷, spre deosebire de cel francez, care așa cum am văzut, privilegiază regimul de protecție specific sistematizat pe baza analizei jurisprudenței constituționale ca element pe baza căruia se construiește noțiunea de drept fundamental²⁸.

1. Devine evident astfel faptul că idealul încarnat de drepturile omului își păstrează întregă actualitate și influența asupra ordinii juridice germane, drepturile fundamentale fiind considerate în primul rând în acest sistem *drepturi defensive*, ce protejează aceeași sferă de libertate a individului pe care o proclama la sfârșitul secolului al XVII-lea doctrina dreptului natural modern, cu diferența pe care o aduce cu sine existența mecanismelor de protecție juridică ca cerință a efectivității. Ca drepturi defensive, drepturile fundamentale protejează individul împotriva ingerințelor puterilor publice, această primă funcție a drepturilor fundamentale având „efectul de a fonda un drept subiectiv și obligația corelativă instituită în sarcina organelor Statului de a se abține de la orice intervenție în sfera protejată de acestea”²⁹. Drepturile fundamentale au astfel caracterul unor drepturi subiective în ordinea juridică germană, putând fi invocate în fața oricărei autorități, așa cum reiese și din principiul supremației acestora instituit de alin. (3) art. 1 al Legii fundamentale, potrivit căruia „drepturile fundamentale sunt obligatorii pentru puterea legislativă, puterea executivă și justiție ca drept aplicabil în mod nemijlocit”³⁰.

În continuarea acestei idei, art. 19 alin. (4) al Legii fundamentale garantează un recurs jurisdicțional oricui îi este încălcat un drept fundamental de către o autoritate publică: „Dacă cineva este vătămat de forța publică în drepturile sale, atunci el are deschisă calea judiciară”. Apoi, art. 93 alin. (1) continuă desăvârșirea caracterului subiectiv al drepturilor fundamentale, stabilind posibilitatea unui recurs constituțional în favoarea „oricărei persoane lezate de către puterile publice într-unul dintre drepturile sale fundamentale”, această procedură a recursului individual constituind sursa principală a jurisprudenței Curții Constituționale³¹.

Trebuie sublinat însă faptul că dacă drepturile fundamentale au în acest sistem un *caracter subiectiv* prin faptul că sunt invocabile de fiecare individ în fața autorităților

²⁵ Christian Starck, op. cit., p. 89.

²⁶ Thomas Meindl, op. cit., p. 110.

²⁷ Idem, 96-122.

²⁸ Idem, p. 70.

²⁹ Olivier Juoanjuan, La théorie allemande des droits fondamentaux, A.J.D.A, loc. cit., p. 44.

³⁰ Alin. (3) al art. 1 din Legea fundamentală.

³¹ David Capitant, op. cit., p. 97.

publice, ele nu pot fi confundate cu dreptul subiectiv civil; este vorba și în acest sistem, la fel ca în toate ordinele juridice care au cunoscut influența constituționalismului, despre două categorii juridice diferite atât din punctul de vedere al conținutului, cât și al efectelor juridice³².

2. Acestui prim sens al drepturilor fundamentale, jurisprudența Curții constituționale federale i-a adăugat și un *sens obiectiv*, prin interpretarea constructivă a dispozițiilor constituționale care consacră aceste drepturi. Descoperirea acestui al doilea sens al drepturilor fundamentale a fost de natură să determine importante efecte juridice asupra ordinii juridice, toate ramurile acesteia fiind transformate sub acțiunea drepturilor fundamentale. În doctrina germană se vorbește așadar despre un dublu caracter al drepturilor fundamentale, fiecare astfel de drept având în același timp atât un caracter subiectiv, cât și unul obiectiv.

Doctrina a precizat că aspectul obiectiv descoperit de jurisprudența constituțională stabilește în sarcina drepturilor fundamentale „o dimensiune colectivă, universală, ce le permite acestora să depășească dimensiunea lor exclusiv defensivă individuală orientată împotriva statului”³³. Curtea constituțională a dezvoltat în deciziile sale acest caracter obiectiv al drepturilor fundamentale, în sensul perceperii acestora, pe de o parte, ca un sistem de valori, și pe de alta, ca reguli obiective de interpretare a dispozițiilor normative indiferent de ramura juridică din care fac parte.

a) În decizia *Luth* a Curții Constituționale din 15 ianuarie 1958, instanța constituțională arată că Legea fundamentală a stabilit în titlul dedicat drepturilor fundamentale *o ordine obiectivă de valori*. Această poziție este reluată apoi în decizia din 2 mai 1967, în care instanța constituțională precizează că „în calitate de normă obiectivă, drepturile fundamentale formează un sistem de valori”³⁴. Este de remarcat faptul că pentru desemnarea acestui nou sens al drepturilor fundamentale, Curtea folosește atât expresia de valoare, cât și pe cea de principiu fundamental sau caracter obiectiv, apărute în urma criticilor pe care doctrina le-a adus subiectivității și sensului prea general atașate noțiunii de valoare³⁵.

Structura acestui sistem de valori construit de drepturile fundamentale este precizat de către Curte în jurisprudența sa după o schemă în baza căreia demnitatea umană constituie fundamentul edificiului la care se raportează întreaga activitate de interpretare a judecătorilor constituționali³⁶. Principiile de libertate și egalitate, consacrate de Legea fundamentală în continuare demnității umane prin art. 2 și 3 ale Legii fundamentale sunt cele care determină structura celei de-a doua trepte a edificiului, „concretizând principiul demnității umane”³⁷.

Libertatea este în sistemul german concepută în sensul liberei dezvoltări a personalității umane. Acest principiu consacrat în alin. (1) al art. 2 este „declinat parțial

³² Asupra distincției dintre aceste categorii juridice, a se vedea *Dan Claudiu Dănișor*, op. cit., p. 526.

³³ *Thomas Meindl*, op. cit., p. 253.

³⁴ Decizie citată din *Thomas Meindl*, op. cit., p. 250.

³⁵ *Idem*, p. 250.

³⁶ *Idem*, p. 162.

³⁷ *Ibidem*.

de către o parte a drepturilor fundamentale ale catalogului³⁸, rămânând însă în același timp fundamentul tuturor activităților umane care nu intră în câmpul de protecție al unei libertăți special prevăzute de către textul constituțional³⁹. Principiul egalității este asemenea libertății un drept-fundament ce poate fi invocat ori de câte ori nu poate fi aplicat un drept special de egalitate⁴⁰. Toate celelalte drepturi fundamentale prevăzute în titlul I al Legii fundamentale sunt concretizări ale principiilor de libertate și egalitate, ce constituie la rândul lor continuarea principiului demnității umane.

Potrivit acestei scheme, orice arie a dreptului pozitiv își poate găsi o protecție constituțională în așa fel încât dreptul „descoperit” de instanța constituțională prin interpretarea Legii fundamentale „chiar dacă nedeclarat drept fundamental sau neconstituționalizat, justifică o cenzură sau o rezervă interpretativă, găsindu-și în aceasta rațiunea apariției sale pe plan constituțional”⁴¹. Trebuie înțeles deci că perceperea drepturilor ca valori obiective face ca cenzura legii să nu aibă loc neapărat prin raportare la valoarea constituțională a dreptului descoperit, ci a dreptului-fundament pe care acesta îl concretizează, potrivit piramidei descrisă de drepturile expres calificate ca drepturi fundamentale de constituentul de la 1949.

Are loc astfel o nuanțare a teoriilor ce consideră că instanțele constituționale și-au atribuit prin interpretarea constructivă a constituției competențe constituante, cu încălcarea principiilor democratice. Conceperea drepturilor fundamentale ca sistem de valori permite prezentarea cărților care consacră drepturi fundamentale sub forma unei piramide după modelul kelsenian al ierarhiei normative, „dar care nu îndeplinește aici funcția de reprezentare a unei ordini ierarhice, ci a unei ordini deschise ce permite conferirii tuturor acțiunilor omenești un fundament constituțional, și deci o protecție constituțională”⁴².

Este subliniată astfel importanța fundamentului constituțional în jurisprudența relativă la drepturile fundamentale: mai mult decât despre constituționalizarea unor drepturi neprevăzute în textul constituțional, este vorba despre concretizarea acestor drepturi, care devin pe această cale fundamente constituționale pentru diferitele ramuri ale ordinii juridice.

b) În al doilea rând, caracterul obiectiv al drepturilor fundamentale impune autorităților publice interpretarea normelor infraconstituționale în lumina principiilor pe care le consacră. Perceperea drepturilor fundamentale ca valori determină transformarea acestora în reguli interpretative pentru toți actorii juridici, în acest sens înscriindu-se precizarea Curții Constituționale germane care arată într-una din deciziile sale că „sistemul drepturilor fundamentale ca ordine de valori este valabil pentru toate ramurile de drept”⁴³.

Pe baza unei astfel de influențe a drepturilor fundamentale, are loc o transformare substanțială a tuturor ramurilor dreptului, fenomen cunoscut în Franța sub influența

³⁸ Idem, p. 163.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Idem, p. 165.

⁴² Idem, p. 161.

⁴³ Citat după *Thomas Meindl*, op. cit., p. 164.

Profesorului Favoreau sub denumirea de constituționalizare a ramurilor dreptului⁴⁴, noțiuni precum cele ale bazelor constituționale ale dreptului civil sau administrativ fiind din ce în ce mai des întâlnite în ordinile juridice care au așezat drepturile fundamentale ale individului la temelia societăților pe care aceste ordini juridice le structurează⁴⁵.

⁴⁴ Profesorul Favoreau a publicat pentru prima dată un articol pe tema constituționalizării ramurilor dreptului cu ocazia primei întâlniri a Asociației franceze a constituționaliștilor din 1981. Această temă a fost susținută apoi de către Școala de la Aix-en Provence prin studiile și revistele publicate sub influența sa, de genul Anuarului internațional de justiție constituțională sau a Revistei franceze de drept constituțional.

⁴⁵ *Constance Grewe, Ruiz Fabri, Droits constitutionnels européens*, P.U.F., 1995, p. 178.